

25 jaar taalevolutie in Brussel

Toen de VGC mij vroeg om een referaat te houden over '25 jaar taalevolutie in Brussel' vroeg ik mij af welk verhaal ik zou vertellen. Alles heeft in Brussel wel wat met taal te maken, hetgeen het tegelijk zo boeiend en complex maakt. Er is het cijferverhaal, dat tegelijk ook het verhaal over het gebrek aan cijfers is, over welke talen er in Brussel worden gesproken, de evolutie van taalkennis en van taalgebruik. En er is het politieke verhaal, het verhaal over taal en identiteit, over Vlamingen en Franstaligen, over Franstalige Vlamingen, Vlaamse Brusselaars en Brusselse Vlamingen, over Nederlandstaligen, Franstaligen en anderstaligen. Deze verhalen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en lopen door elkaar heen. Maar mijn verhaal is vooral een verhaal van het onderzoek naar de taalsituatie in Brussel en in de eerste plaats het Taalbarometeronderzoek van BRIO waarvan professor Els Witte nu 15 jaar geleden de basis legde. Toch ligt onrechtstreeks ook de Brusselwet van 25 jaar geleden mee aan de grondslag van dit onderzoek. De twee basisvragen waarvan het onderzoek vertrok waren de analyse van het effect van de institutionele hervormingen op de taalsituatie enerzijds en van migratie anderzijds. De reacties op dit onderzoek zijn een mooie illustratie van de manier waarop in Brussel de taalevolutie en het denken erover zich voltrok. Toen in 2001 de eerste bevindingen werden gecommuniceerd was de spontane reactie van één van de aanwezige Vlaamse politici op het cijfermateriaal 'dat kan je toch niet publiceren', nu wordt er zowel door de Vlaamse als Franstalige politici naar de resultaten uitgekeken en focust men in de reacties vooral op de taaldiversiteit van Brussel. En toen in 2001 de resultaten van de eerste taalbarometer werden gepubliceerd was een van de eerste vragen die ik kreeg 'Hoeveel Vlamingen en Franstaligen zijn er in Brussel?' ... bij de publicatie van de resultaten van de 3de taalbarometer vorig jaar luidde een van de eerste vragen ... inderdaad 'Hoeveel Vlamingen en Franstaligen zijn er in Brussel?' Ondanks al het onderzoek dat de laatste jaren over Brussel werd gerealiseerd blijft het antwoord op deze vraag voor sommigen kinderlijk eenvoudig: $100\% - (\% \text{ waarin een bepaalde administratieve formaliteit in het Nederlands wordt afgehandeld}) = \% \text{ Franstaligen}$. Maar hier gaan we het vandaag niet verder over hebben.

Het taalbarometeronderzoek tracht, op basis van een bevraging van een representatief staal van de volwassen bevolking, de diversiteit van het taalgebruik in Brussel te vatten. Momenteel zijn we al aan de derde survey toe. De verschillende aspecten van het taalgebruik die worden bevraged zijn telkens maar een deeltje van de puzzel. We zullen vandaag trachten een algemeen beeld te schetsen van taalsituatie met speciale aandacht voor jongste generatie Brusselaars als een mogelijke inkijk in de toekomstige van de regio. Hiernaast gaan we ook kort in op de dagelijkse taalpraktijken in een meertalige context en op de complexe relatie tussen taal en identiteit.

Taaldiversiteit: de feiten

Hoeveel talen kennen de Brusselaars? Steeds meer. Waar de eerste taalbarometer afklokte op 74 talen, was dit voor de laatste taalbarometer reeds 107, en dit dan nog onder de 2500 bevragede personen, dus in realiteit zal dit aantal nog een stuk hoger liggen. De talen die in Brussel opduiken zijn dan ook een spiegel van het wereldgebeuren: de eerste taalbarometer een paar jaar na de val van de muur telde een groot aantal personen met Russisch als tweede taal, in de tweede taalbarometer doken er Afghaanse dialecten op, in de meest recente survey brachten de nieuwe migranten dan weer talen uit Syrië mee.

Welke zijn de meest gekende talen in Brussel? Taalkennis wordt hier gedefinieerd als het goed tot uitstekend kunnen spreken van een bepaalde taal. De cijfers die hier worden gepresenteerd zijn verkregen via zelfrapportage, het gaat dus om gepercipieerde taalkennis. Men mag er dan ook niet automatisch van uit gaan dat personen binnen eenzelfde categorie in dezelfde mate een taal beheersen.

Het uitgangspunt is een conversatie te kunnen voeren over een onderwerp op het niveau dat nodig is voor een ‘normaal’ gesprek. Een Poolse stukadoor die reeds een paar jaar in Brussel werkt, een eerste generatie migrant uit Marokko die hier al jaren leeft maar vooral contact heeft met landgenoten en een geboren en getogen Franstalige Brusselaar kunnen allen beweren dat ze goed tot uitstekend Frans spreken, hun taalbeheersing en hun taalvaardigheden zullen ontegensprekelijk verschillen. Toch kunnen ze alle drie in de omstandigheden dat ze Frans nodig hebben de taal in voldoende mate beheersen om datgene wat ze willen zeggen te kunnen verwoorden. Het gaat hier om de flexibele inzetbaarheid van de taal in een meertalige context. Niet enkel het taalniveau zal verschillen, ook wat men onder een taal verstaat. Zo gebruiken steeds meer mensen in bepaalde omstandigheden het Engels als globale lingua franca maar weinigen zullen het niveau van een thuistaalspreker bereiken. Men spreekt dan ook niet meer van ‘English’ maar van ‘Englishes’. Dit is de tol die men betaalt voor de status van een bepaalde taal en het algemeen gebruik ervan. In een migratiecontext is dit het lot van de officiële talen van die regio. Wanneer de meeste Brusselaars stellen dat ze goed tot uitstekend Nederlands spreken betekent dit in de realiteit ook dat er verschillende vormen van Nederlands op verschillende niveaus zullen gesproken worden, net zoals dit ook met het Frans het geval is.

Tabel 1 geeft een overzicht van de 8 meest gesproken talen die over de drie verschillende meetmomenten heen dezelfde bleven. De schommelingen van het Duits, Spaans, Italiaans en het Turks zijn beperkt en niet significant. Bij de vier belangrijkste talen is de evolutie wel opmerkelijk. Waar bij een vergelijking tussen TB1 en TB2 de verschillen inzake de kennis van het Frans en het Engels niet significant zijn, daalt de kennis van beide wel significant voor de recente meting. De daling van de kennis van het Nederlands zet zich met eenzelfde intensiteit door (-5%) waardoor het Engels nu duidelijk de tweede meest gekende taal is geworden in Brussel. De evolutie voor het Arabisch is het meest opmerkelijk, na een daling in TB2 zien we nu een sterke stijging waardoor de taal zich comfortabel als 4de Brusselse taal nestelt.

TB1		TB2		TB3	
Frans	95.5%	Frans	95.6%	Frans	88.5%
Nederlands	33.3%	Engels	35.4%	Engels	29.7%
Engels	33.3%	Nederlands	28.3%	Nederlands	23.1%
Arabisch	10.1%	Spaans	7.4%	Arabisch	17.9%
Duits	7.1%	Arabisch	6.6%	Spaans	8.9%
Spaans	6.9%	Italiaans	5.7%	Duits	7.0%
Italiaans	4.7%	Duits	5.6%	Italiaans	5.2%
Turks	3.3%	Turks	1.4%	Turks	4.5%

Tabel 1. Vergelijking evolutie taalkennis (goed/uitstekend spreken)

Na deze 8 talen, volgen het Berbers (inclusief het Tamazight, Rif, en Kabylisch), het Portugees, het Russisch, het Lingala en het Grieks, dat evenwel in TB3 door het Pools werd verdrongen als 12de taal.

Maar hoe zit het met de jongeren die in belangrijke mate zullen bijdragen in het toekomstige taalbeeld. Tabel 2 geeft het overzicht van het taalgebruik bij de jongste generatie volwassenen tussen 18 en 25 jaar. Opmerkelijk is het feit dat, parallel aan de algemene tendens, de kennis van het Frans maar vooral het Engels significant daalt. Momenteel spreken de Brusselse jongeren het best Frans, gevolgd door Nederlands, Engels en Arabisch, drie talen die een kwart van de Brusselse jongeren goed tot uitstekend zeggen te beweren. Het Nederlands doet het in TB3 zelfs significant beter. Het meest opvallend is de goede score van het Arabisch.

TB1		TB2		TB3	
Frans	97.7%	Frans	98.2%	Frans	90.7%
Engels	40.2%	Engels	30.3%	Nederlands	25.0%
Nederlands	23.3%	Arabisch	17.3%	Engels	24.6%
Arabisch	14.3%	Nederlands	16.5%	Arabisch	23.6%
Spaans	6.7%	Turks	4.4%	Spaans	11.0%
Turks	6.4%	Spaans	3.3%	Turks	5.0%
Italiaans	5.0%	Italiaans	3.3%	Duits	4.3%
Duits	2.6%	Duits	3.3%	Italiaans	3.9%

Tabel 2. Vergelijking evolutie taalkennis -25 jaar(goed /uitstekend spreken)

Deze evolutie heeft verschillende oorzaken. De leerlingen die school liepen in het Franstalig onderwijs spreken steeds slechter Nederlands en Engels, net als ook de kennis van de tweede en derde taal in het Nederlandstalig onderwijs daalt, al zijn de cijfers voor het Franstalig onderwijs wel dramatisch. De leerlingen uit eentalig Nederlandstalige en Franstalige gezinnen, de theoretische doelgroep van het onderwijs, doen het wel behoorlijk. Het zijn vooral de diversiteit in de taalachtergrond en het hoge aantal afhakers die de sterke daling verklaren. Het zijn ook deze jongeren die we in de werkloosheidsstatistieken terugvinden. Wat het Arabisch betreft is er enerzijds de diversiteit aan landen van Arabisch-sprekenden, en anderzijds is het opvallend dat de jongeren van de tweede en derde generatie hun taal die gelieerd is aan hun afkomst 'Arabisch' noemen, al is de taal die ze spreken toch verschillend. De term 'Arabisch' geeft hen evenwel een zekere identiteit, een groepsgevoel en een taal die meer prestige uitstraalt dan bijvoorbeeld het Berbers. Dit fenomeen is niet typisch Brussels, maar vinden we ook in de ons omringende landen terug.

Taalkennis op zich kan een complexe realiteit verbergen. Zo is het verschillend of men een bepaalde taal van huis uit aanleerde (wat we dan primaire taalverwerving noemen), dan wel of men de taal later via de school of op een andere manier verworven heeft (in dat geval secundaire taalverwerving). De volgende tabellen focussen op de meest courante talen in Brussel en beperken zich tot diegenen die beweren de taal goed tot uitstekend te spreken. Hierbij wordt nagegaan of ze de taal van thuis uit spraken, dan wel of ze de taal via het onderwijs in België hebben aangeleerd of elders.

We kijken in de eerste plaats naar de evolutie van het Nederlands. Ondanks de daling van het aantal Brusselaars die goed tot uitstekend Nederlands spreken blijft het aandeel van diegenen die het van thuis uit hebben meegekregen in relatieve termen gelijk. Ongeveer de helft van hen leerde de taal binnen het gezin waarin hij of zij opgroeide. Toch zien we dat het aantal Brusselaars die thuis het Nederlands met het Frans combineren stilaan het aantal dat uitsluitend Nederlands spreekt overtreft. Als we de taalachtergrond van de leerlingen in het Nederlandstalig onderwijs in Brussel bekijken dan ligt het aantal leerlingen die Nederlands met een andere taal combineert in het basisonderwijs drie keer hoger dan de kinderen uit eentalig Nederlandstalige families, dus deze trend zet zich verder door. En ook de impact van het Nederlandstalig onderwijs laat zich uit de cijfers aflezen. De stijging van de ondervraagden die de taal als schooltaal meegekregen illustreert het succes van het Nederlandstalig onderwijs bij anderstaligen. Hier tegenover staat dan weer een relatief sterke daling van diegenen die via het Franstalig onderwijs Nederlands leerden.

Nederlands	TB1	TB2	TB3
Oorspronkelijke thuistaal	48.8%	45.1%	48.9%
<i>Enige thuistaal</i>	26.3%	23.0%	22.4%
<i>In combinatie met Frans</i>	22.4%	21.7%	26.3%
<i>In combinatie met andere taal</i>	0.1%	0.4%	0.2%
Onderwijs België	47.7%	49.6%	41.8%
<i>Als onderwijstaal</i>	7.5%	8.6%	16.7%
<i>Als taalvak</i>	40.2%	41.0%	25.1%
Elders	3.5%	5.3%	9.3%

Tabel 3. Taalkennis goed tot uitstekend Nederlands spreken (primaire versus secundaire taalverwerving)

In tabel 4 worden de vier meest gekende talen op deze manier met elkaar vergeleken. Hieruit blijkt dat het Frans, alhoewel significant meer gesproken als thuistaal, een vergelijkbare evolutie als het Nederlands met een groeiende groep die de taal thuis met een andere taal combineert. Het Engels is een gans ander type taal en wordt bijna exclusief verworven via de school. Met het Arabisch is het dan weer net omgekeerd. Het is een taal die via het thuismilieu wordt aangeleerd.

	Nederlands	Frans	Engels	Arabisch
Oorspronkelijke thuistaal	48.9%	67.9%	5.8%	90.8%
<i>Enige thuistaal</i>	22.4%	36.6%	4.0%	55.3%
<i>In combinatie met Frans/Ned</i>	26.3%	15.5%		32.0%
<i>In combinatie met andere taal</i>	0.2%	15.8%	1.8%	3.5%
Onderwijs België	41.8%	13.1%	60.0%	
<i>Als onderwijstaal</i>	16.7%	8.4%		
<i>Als taalvak</i>	25.1%	4.7%		
Elders	9.3%	19.0%	34.2%	9.2%

Tabel 4. Taalkennis goed tot uitstekend Nederlands spreken (primaire versus secundaire taalverwerving)

Nederlands, Frans en Engels noemen we de drie contacttalen, het zijn de talen die ook via het onderwijs worden aangeleerd en dus in verschillende omstandigheden kunnen gebruikt worden door een grote groep Brusselaars. Ongeacht het aantal sprekers blijft het Arabisch een taal die enkel wordt gesproken als men ze van huis uit heeft meegekregen en is dus ook enkel bruikbaar met anderen. De functie van de taal is dus beperkter dan het aantal doet vermoeden.

Uit bovenstaande analyse blijkt het belang van de thuistaal. In dit onderzoek staat de thuistaal als basis centraal. De oorspronkelijke thuistaal is de taal die men van thuis uit mee krijgt, de taal of talen die de ouders onderling spreken en die de vader respectievelijk de moeder met de ondervraagde spreken of spraken. Dit vormt het uitgangspunt van het taalgebruik omdat naast de emotionele band deze thuistaal de meest stabiele maat is: de categorisering is inclusief en exhaustief (iedereen hoort wel ergens in een categorie thuis en de categorieën overlappen elkaar niet), er is de mogelijkheid meerdere talen aan te duiden als thuistalen (hetgeen bijvoorbeeld bij moedertaal niet het geval is) en de thuistalen zijn ook onveranderlijk over de tijd hetgeen met de huidige gezinstaal niet het geval is.

Thuis taal	TB1	TB2	TB3
Frans	51.7%	56.4%	33.6%
Nederlands	9.1%	6.8%	5.4%
Nederlands/Frans	10.1%	8.7%	14.1%
Frans/Andere taal	9.4%	11.4%	14.9%
Andere taal of talen	19.7%	16.7%	32.0%

Tabel 5. Oorspronkelijke thuistaal gezin van oorsprong Brusselaars

Tabel 5 geeft een overzicht van de categorisering van de Brusselaars naar thuistaal op basis van beide officiële talen. De groep van Brusselaars uit eentalig Franstalige gezinnen is nog net de grootste, maar waar ze bij vorige meetmomenten nog ruim de helft van de Brusselaars vertegenwoordigden, slinkt hun aandeel momenteel tot een derde van de gezinnen. De groep van Brusselaars die opgroeide in een gezin waar noch Nederlands noch Frans werd gesproken is quasi even groot en maakt het meest progressie. Waar men op basis van de evolutie tussen TB1 en TB2 nog mocht verwachten dat de volgende generatie de taal van het land van oorsprong van hun ouders substantieel meer zou inruilen voor het Frans, blijkt dit niet het geval en neigen ze zelfs naar een exclusiever gebruik van de migrantentalen. Dit werd daarnet nog voor het Arabisch aangetoond. Het aantal Brusselaars uit eentalig Nederlandstalige gezinnen daalt verder, al is het verschil met TB2 niet significant. De daling is minder uitgesproken dan op basis van TB1 en TB2 kon verwacht worden. Hier tegenover staat wel een significante stijging van het aantal traditioneel tweetaligen. Ook het aantal nieuwe tweetaligen, die het Frans met een andere taal dan het Nederlands combineren, stijgt significant en klimt tot 15%. De relatief sterke positie van de allochtone thuistalen is niet vreemd aan deze evolutie.

Tabel 6 schetst de situatie voor de jongste groep ondervraagden. Hier groeide de grootste groep, een derde, op in een gezin waar het Frans met een andere taal dan het Nederlands werd gecombineerd. Minder dan 30% groeide op in een traditioneel eentalig Franstalig gezin. Alhoewel het Frans als lingua franca niet wordt bedreigd ziet het er naar uit dat eentalig Franstalige gezinnen in Brussel in de toekomst niet langer de norm zullen zijn. Bij de jongeren maken de traditioneel eentalige gezinnen op basis van een van de officiële talen slechts een derde van de populatie uit. Ruim 20% van de jongeren groeide op met uitsluitend een andere gezinstaal of talen, een stijgend aantal ook in traditioneel tweetalige gezinnen. Het ziet er dan ook naar uit dat de officiële talen vooral binnen gezinnen zullen worden gesproken die deze talen met een andere taal zullen combineren en dit is niet alleen voor het Nederlands maar ook voor het Frans het geval. Trouwens, deze cijfers illustreren dat momenteel de helft van de Brusselse jongeren in een twee- of meertalig gezin opgroeit. Deze groep neemt nog toe.

Thuis taal	TB1	TB2	TB3
Frans	49.6%	53.7%	28.5%
Nederlands	2.0%	0.7%	4.1%
Nederlands/Frans	5.0%	4.4%	13.7%
Frans/Andere taal	26.2%	30.9%	32.3%
Andere taal of talen	17.2%	10.3%	21.3%

Tabel 6. Thuistaal gezin van oorsprong Brusselaars (18-24 jaar)

Het ziet er niet naar uit dat deze diversiteit in de toekomst zal afnemen. Recente cijfers van het planbureau gaan uit van een verdere immigratie vanuit het buitenland naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Toch ziet de aard van deze migratie er anders uit dan vroeger en hebben we niet zozeer te maken met de traditionele migrantengemeenschappen maar individualiseert en feminiseert de migratie. Naast migratie spreken we ook meer over 'mobiliteit', een vorm van migratie die onder meer door de Europese Unie door het vrij verkeer van personen binnen de lidstaten wordt gestuurd. Mensen wonen

omwille van uiteenlopende redenen een bepaalde tijd in het buitenland, denken we maar aan Erasmusstudenten, werknemers in internationale bedrijven, gepensioneerden et cetera. Al deze bewegingen resulteren meestal in een situatie van taalcontact en gaan het taalbeeld van de plaats waar ze wonen mee bepalen. Dit doet de taaldiversiteit enkel toenemen. Deze diversiteit wordt bestendig door het feit dat in taalgemengde gezinnen in Brussel de partners dan wel vaak voor een gemeenschappelijke taal kiezen maar dat men vanaf het ogenblik dat men kinderen heeft beide partners hun taal willen doorgeven. De diversiteit wordt dus ook naar de volgende generatie toe bestendig. Tegelijk maken de nieuwe communicatiemiddelen het gemakkelijker om na transitie de taal het land van oorsprong te blijven gebruiken en wordt het aanleren van de lokale taal minder essentieel. Vooral voor mensen die omwille van hun arbeidssituatie naar Brussel verhuizen. Iemand die vanuit Zweden voor een internationaal bedrijf in Brussel komt werken zal in zijn arbeidssituatie veelal Engels spreken, en in zijn vrije tijd via de sociale media de contacten met familie en vrienden in het Zweeds blijven onderhouden, via internet de Zweedse kranten lezen et cetera. Voor het winkelen en het gebruik van het openbaar vervoer hoeft men evenmin de lokale talen te leren. Het is best mogelijk om zonder de kennis van het Frans en/of het Nederlands in Brussel je leven uit te bouwen. De impact van de officiële talen van de nieuwe leefomgeving is beperkt.

Omgaan met taaldiversiteit

Hoe gaan mensen in het dagelijks leven om met taaldiversiteit? Een eerste belangrijke vaststelling is dat, ongeacht het feit dat 90% van de Brusselaars goed tot uitstekend Frans spreekt, men in conversaties toch niet automatisch naar deze taal gaat overschakelen. We zagen reeds dat binnen de gezinnen de taaldiversiteit toeneemt. Dit is echter ook in andere contexten het geval. Nemen we de buurt als voorbeeld, dan is het opvallend dat waar in het eerste TB-onderzoek nog 77,4% van de Brusselaars met de burensluitend Frans sprak, dit bij de laatste survey gedaald was naar 53,6%. Toch is de kennis van het Frans zeker niet in die mate afgenomen. Omgekeerd gaan mensen ook in de buurt steeds meer talen combineren. Waar in de eerste TB slechts 14,8% van de Brusselaars beweerde in de buurt talen te combineren, bijna exclusief het Nederlands en het Frans, steeg dit voor de laatste TB tot 35,8% en was de combinatie van het Frans, het Nederlands en het Engels intussen de meest voorkomende categorie. We hebben in Brussel op het eerste zicht met een paradox te maken, deze drie talen worden minder goed gesproken, maar toch meer gebruikt. Een deel van de verklaring ligt in de houding die men tegenover talen aanneemt. Men hoeft een taal niet zo nodig goed tot uitstekend te beheersen om deze ook in een conversatie te gaan gebruiken. Mensen kunnen een taal passief beheersen, zogenaamd als luistertaal, waarbij ze zelf niet de taal gaan spreken maar een andere persoon die de taal spreekt wel perfect gaan begrijpen. Zo kunnen een Franstalige en een Nederlandstalige in Brussel hun eigen taal blijven spreken en elkaar toch perfect begrijpen. Ook kan men een paar uitdrukkingen gebruiken in de ene taal en dan naar een andere taal overschakelen. Het bereik van een taal is dus veel groter dan de groep van diegenen die de taal goed tot uitstekend beheersen.

Mensen gaan ook veel meer talen mengen. Wanneer een buurt wordt gekenmerkt door een bepaalde concentratie van mensen met eenzelfde migratieachtergrond gaat men een lokale lingua franca ontwikkelen, in Brussel meestal gebaseerd op het Frans maar met heel wat invloeden uit die migrantentaal. Ook andere mensen die deze migratieachtergrond niet delen gaan deze taal overnemen. Dit is een fenomeen dat zich ook in andere steden manifesteert. In Londen in buurten met een hoge concentratie aan Polen ziet men dat in de omgangstaal Engels wordt gesproken met heel wat Poolse woorden en zinswendingen. Zelfs een wereldtaal als het Engels is in haar eigen hoofdstad niet sterk genoeg om in confrontatie met een andere taal deze te verdringen.

Het mag niet verwonderen dat dit Engels ook in Brussel terrein wint. Waar de taal wel hoog scoorde in de vorige TB's, zelfs als tweede meest gekende taal, werd ze amper vernoemd wanneer werd gepeild naar het taalgebruik in concrete situaties. Dit is niet langer het geval en de taal duikt nu in alle contexten op. Alhoewel het gebruik ervan nog beperkt is, is ze wel alomtegenwoordig.

Contacttalen	TB1	TB2	TB3
Frans	73,3%	40,7%	32,2%
Nederlands	4,3%	0,6%	1,7%
Engels	4,8%	2,3%	1,7%
Nederlands/Frans	10,6%	25,0%	16,7%
Frans/Engels	2,4%	10,3%	17,0%
Nederlands/Engels	0,3%	0,3%	-
Nederlands/Frans/Engels	3,5%	20,3%	30,7%
Andere talen	0,8%	0,5%	0,2%

Tabel 7. Taalgebruik op de werkvloer

De cijfers over het taalgebruik op de werkvloer, zoals opgeijst in tabel 7, illustreren de tendensen die we in de buurt terug vonden, al is de intensiteit hier nog sterker. Het geeft tevens aan hoe op korte tijd het taalbeeld grondig kan veranderen. Waar op de Brusselse werkvloer rond de eeuwwisseling in bijna $\frac{3}{4}$ van de bedrijven of organisaties uitsluitend Frans werd gesproken is dit nog slechts in een derde van de bedrijven het geval. Het is ook hier de combinatie van de drie contacttalen die in het oog springt en in een derde van de bedrijven gebruikelijk is. Het is niet zo, zoals sommigen beweren, dat men drietaligheid van de sollicitanten eist maar dat men uiteindelijk op de werkvloer met Frans al genoeg heeft, men moet de talen ook effectief gaan gebruiken. Bijna iedereen gebruikt wel Frans, maar in de helft van de bedrijven wordt eveneens het Nederlands en/of het Engels gebruikt. Dit is slecht nieuws voor de taalarme werklozen in Brussel.

Taal en identiteit

Waar we het tot hiertoe hadden over taalkennis en taalgebruik willen we het tenslotte nog kort hebben over de relatie tussen taal en identiteit. Het identiteitsdiscours is in de politieke wereld alomtegenwoordig, ook in de ons omringende landen waar er veel minder een traditie van taalconflicten is. In dat politieke discours is men nogal geneigd een identiteit aan de mensen zelf te gaan toeschrijven en zelf te bepalen wie bijvoorbeeld Vlaming dan wel Franstalige is, wie bij je eigen groep hoort en wie niet. In het taalbarometeronderzoek hanteren we een andere benadering, we vragen het de mensen zelf. Voor de operationalisering van het concept 'identiteit' wordt in dit onderzoek geopteerd voor het principe van de identificatie. Identificatie verwijst naar een band tussen de persoon en een begrip waarin hij of zij zichzelf erkent of wil mee vereenzelvigen. Dit betekent niet dat dit allesbepalend is of niet aan verandering onderhevig. Niet enkel de persoon kan in de loop van tijd een ander referentiekader hanteren maar de begrippen zelf waarmee hij of zij zich identificeert zijn eveneens aan verandering onderhevig, vooral als ze ook deels een politieke lading dekken. Deze identificatie is niet zozeer belangrijk als classificatie op zich om te weten hoeveel mensen zich in Brussel als Franstaligen of Vlamingen zien, maar is van belang in de mate dat ze ook het handelen en de keuzes die een persoon maakt gaat bepalen. Voor de uiteindelijke toetsing hadden de respondenten in dit onderzoek de keuze tussen een aantal alternatieven gebaseerd op taal, geografische entiteit, etniciteit en nationaliteit waarbij ze telkens twee keuzes mochten aanduiden. Omdat we deze vraag ook in de vorige taalbarometer hadden gesteld kunnen we hier kort een vergelijking maken.

Bij de concepten waarmee de ondervraagden zich konden identificeren kunnen we drie groepen onderscheiden: lokale concepten die los staan van elke verwijzing naar een taal of taalgroep, meer algemene concepten zonder taalverwijzing en tenslotte identificatie met taalgebonden concepten. De meeste Brusselaars identificeren zich met de eerste groep, 55% ziet zich als Brusselaar en 36% verwijst naar zijn of haar gemeente. Deze groep neemt significant toe. Een tweede groep, verwijzend naar meer algemene concepten, neemt significant af en komt op de tweede plaats: 38% ziet zich als Belg, 16% als Europeaan. Een laatste en kleinste groep tenslotte schuift taalgebonden concepten naar voor als belangrijkste identificatiebron. Binnen beide traditionele taalgemeenschappen doet zich hierbij een (weliswaar kleine) verschuiving voor. Waar in TB2 zo'n 21,5% zich als Franstalige ziet en 1% als Waal daalt de identificatie met de taalgroep met zo'n 2% en stijgt de regionale identificatie in dezelfde mate. Bij de Nederlandstaligen is de verschuiving prominenter. Het aantal Brusselaar dat zich als Vlaming ziet daalt van zo'n 4% naar 2,5%, en het aantal dat zich als Nederlandstalige ziet stijgt van 0,2% naar 4%. Deze toename komt deels op het conto van anderstalige Brusselaars die in het Nederlandstalig onderwijs school liepen en als dusdanig aansluiting vinden bij de Nederlandstaligen. Bij de groep die zich als Vlaming ziet vinden we deze mensen niet terug.

Het belangrijkste was evenwel niet de identificatie op zich, maar het effect ervan op de keuzes van diegenen die voor bepaalde concepten opteren. Belangrijk in de Brusselse context is ongetwijfeld de link tussen deze identificatie en het stemgedrag. We beperken ons hierbij tot de respondenten met als thuistaal het Nederlands. We vroegen hen een keuze te maken inzake de taal van de politieke lijst via dewelke zij zich vertegenwoordigd wilden zien. De mogelijkheden worden in tabel 8 opgesomd.

	Thuistaal Nederlands	ID Nederlands	ID Vlaams
Franstalige lijst	1,9%	-	-
Nederlandstalige lijst	35,3%	51,2%	68,9%
Tweetalige lijst	34,4%	29,6%	16,0%
Lijst met verschillende Brusselse bevolkingsgroepen	13,4%	10,5%	7,5%
Geen preferentie op basis van taal	15,0%	8,6%	7,5

Tabel 8. Lijstpreferentie Nederlandstaligen algemeen en voor identificatie met 'Nederlands' of 'Vlaams'

De cijfers spreken voor zich. Ongeacht de motivatie van hun keuze, en het feit dat diegene die zich als Nederlandstalige zien dit vaak als incompatibel met 'Vlaams' beschouwen, prefereren beide significant meer een Nederlandstalige lijst dan andere Brusselaars uit een Nederlandstalig gezin die zich niet met deze taalgebonden concepten identificeren. Ook bij de Franstaligen is dit het geval.

Naar een nieuwe invulling van de Brusselwet?

De Brusselwet is een belangrijk onderdeel in de pacificatie tussen de twee traditionele taalgemeenschappen. De taalcontactsituatie werd geïnstitutionaliseerd, de gemeenschappen kregen eigen bevoegdheden en konden los van de andere gemeenschap een beleid uitbouwen. Het resultaat was tweetaligheid 'op zijn Brussels'. Een Brusselaar kon als een eentalig Nederlandstalige of Franstalige in officiële contacten, het onderwijs en de gezondheidszorg in de eigen taal terecht en hoefde, theoretisch althans, de taal van de andere gemeenschap niet te kennen. Maar de situatie die mee aan de grondslag lag van de oprichting van de VGC is op 25 jaar danig veranderd. De eentalig Nederlandstalige en eentalig Franstalige familie zijn beide minderheden geworden. Het beeld van 'de' migrant veranderde grondig. Brussel werd in snel tempo een meertalige stad waarin men niet langer in het Nederlands of het Frans communiceert maar waar het gebruik van verschillende talen door de burgers het bindende element is geworden. De taalachtergrond van het gezin is niet langer

allesbepalend in het stemhokje. De traditionele gemeenschap waarop het concept van de VGC is gebouwd is danig veranderd, en ook de Vlaamse instellingen en organisaties in Brussel zagen hun publiek veranderen. Kortom, de domeinen waarvoor de VGC verantwoordelijkheid draagt en die in het verleden vooral een zaak waren van mensen die Nederlands spraken, en zoals de missie van de VGC stelt 'voor diegenen die bij haar aansluiting zoeken' zijn nu meertalig geworden. Het onderwijs is hiervan een sprekend voorbeeld, dat net zoals het integratiedebat een andere context krijgt. De uitdaging voor de Vlaamse Gemeenschap in Brussel zal in de toekomst niet in een confrontatie met de Franstaligen liggen maar in het behoud en de versterking van de positie van het Nederlands binnen het meertalige Brussel. In confrontatie met het Frans of het Engels staat het Nederlands zwak, maar een stedelijke samenleving functioneert niet meer op basis van één taal. Het komt er op aan drietaligheid als een evidentie naar voor te schuiven, als het cement voor de Brusselse samenleving, en dit ook via concreet beleid te ondersteunen. Dit vormt de uitdaging voor een nieuwe invulling van de Brusselwet.

Bedankt voor uw aandacht.